

*Л. П. Гапоненко,
кандидат педагогічних
наук, доцент
В. О. Пантелеєва,
студентка факультету
іноземних мов
Криворізький державний
педагогічний університет*

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ЛЕКСИКИ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Гапоненко Л. П., Пантелеєва В. О. Особливості методів навчання лексики на уроках іноземної мови у середній школі.

У статті розглядаються основні методи навчання лексики в середній школі, їх характеристики та особливості. Висвітлюються та описуються сучасні та ефективні методи і прийоми навчання лексичного матеріалу з урахуванням цілей уроку та диференціації навчання. Наведено приклади різноманітних видів діяльності, що сприяють максимально продуктивному засвоєнню знань учнями. Визначено важливість диференціації учнів за типом сприйняття інформації та підбору відповідних видів пояснення та діяльності для однаково високого рівня засвоєння інформації усіма учнями.

Ключові слова: методи навчання лексики, метод, лексика, іноземні мови, середня школа.

Гапоненко Л. П., Пантелеєва В. О. Особенности методов обучения лексике на уроках иностранного языка в средней школе.

В статье рассматриваются основные методы обучения лексики в средней школе, их характеристики и особенности. Освещаются и описываются современные и эффективные методы и приемы обучения лексического материала с учетом целей урока и дифференциации обучения. Приведены примеры разнообразных видов деятельности, которые способствуют максимально продуктивному усвоению знаний учениками. Определено важность дифференциации учеников по типу восприятия информации и подбора соответствующих видов объяснения и деятельности для одинакового высокого уровня усвоения информации всеми учащимися.

Ключевые слова: методы обучения лексики, метод, лексика, иностранные языки, средняя школа.

Haponenko L., Pantelieieva V. The peculiarity of teaching vocabulary methods at the foreign languages lessons in secondary school.

The major methods of teaching vocabulary in secondary school, their features and peculiarities are highlighted in the article. The modern and effective

methods which consider the lessons' purposes and differentiation while teaching are described. The examples of different activities which help students to absorb information most productively are given. The article determines the importance of differentiation of students by the styles of learning and the selection of appropriate explanation and activities in order to get maximum of the information students are provided with.

Key words: methods of teaching vocabulary, method, vocabulary, foreign languages, secondary school.

Постановка проблеми. З кожним роком світ стає все прогресивнішим, з'являється незлічена кількість інновацій та новітніх методик в будь-якій сфері життя. Сучасна школа швидко реагує на запити суспільства й веде пошук нових та вдосконалених методик. Головним запитом і, одночасно з тим, метою вивчення іноземних мов на даний момент є вільне спілкування.

Минув той час, коли уроки іноземних мов були націлені на граматику та переклад. Сучасний школяр вже з початкових класів знає, що іноземна мова потрібна для комунікації з іншими людьми як в реальному житті, так і в віртуальному.

Основною успішного навчання є дієві методи викладання, які будуть не тільки в академічному порядку підвищувати рівень знань школярів, а й розвиватимуть інтерес до іншомовної культури, мотивуватимуть до навчання та допомагатимуть розширювати світогляд учнів.

Вивчення іноземної мови потребує, перш за все, опанування лексичним матеріалом з різних сфер життя людини. Саме тому вивчення методів навчання лексики на уроках іноземної мови у середній школі, визначення їх ефективності та результативності набуває актуальності в сучасному освітньому процесі. Виховання кожного українця успішним та конкурентноздатним не тільки в Україні, а й за її межами стало необхідною складовою розвитку системи української освіти.

Аналіз останніх досліджень. Процес навчання іноземної мови не реалізується без використання різноманітних методів навчання. Методи навчання — це основний інструмент, який використовують під час навчання будь-якої дисципліни, в тому числі й іноземної мови. Першочергово спробуємо з'ясувати, що таке метод.

Як зазначають С. Мартиненко та Л. Хоружа, у дидактиці метод навчання — це певний спосіб цілеспрямованої реалізації процесу навчання, досягнення поставленої мети. Правильний підбір методів відповідно до мети та змісту навчання, вікових особливостей учнів сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей, озброєнню їх уміннями й навичками використовувати здобуті знання на практиці, готує учнів до самостійного набуття знань, формує їхній світогляд [3].

Згідно із Дж.Річардсом та Т.Роджерсом, метод у навчанні іноземним мовам — це план подання матеріалу, що вивчається, який базується на певному підході. Методи поділяються на три групи: функціональні, структурні та інтерактивні.

Відповідно до І.Гусленко методи навчання можуть бути розглянуті як у широкому, так і у вузькому значенні. У широкому значенні — це спрямованість навчання, методична система, яка характеризується своїми цілями, змістом, принципами та прийомами навчання (напр., прямий метод, комунікативний метод). У вузькому — спосіб навчання іноземних мов (ознайомлення, опрацювання, застосування) [1].

Мета дослідження — проаналізувати різні методи навчання лексики на уроках іноземної мови у середній школі та охарактеризувати їх особливості на різних етапах сприйняття лексичного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. З плином часу і розвитком суспільства система освіти суттєво змінилася, згідно із Загальноєвропейськими Рекомендаціями сучасні мови незалежно від їх статусу (міжнародного, державного чи регіонального) виконують такі суспільні функції:

- а) готують особистість до зростаючих потреб міжнародної мобільності і співпраці у галузі освіти, культури, науки, торгівлі та промисловості;
- б) полегшують спілкування та взаємодію (співпрацю) між народами, що розмовляють різними мовами;
- в) сприяють взаємному пізнанню, збагаченню та розумінню, а також вихованню терпимості і поваги до особистості та її культурних відмінностей;
- г) забезпечують доступ до світового відкритого інформаційного простору [4].

Знання та компетентності, якими мають оволодіти діти під час навчання у школі, відображено в освітній програмі, затвердженій Міністерством освіти. Також згідно із останніми реформами в області освіти, типові освітні програми з іноземних мов містять низку тем і питань, що безпосередньо пов'язані з проблематикою інтегрованих змістових ліній. Програми не обмежують смислове та лінгвістичне наповнення інтегрованих змістових ліній, а лише пропонують орієнтовні шляхи їх реалізації. Вчителі можуть наповнити новим міжпредметним змістом й інші теми, створювати альтернативні можливості для поєднання різних знань та умінь, а також навчальних методів з метою формування ключових життєвих компетентностей та досягнення

цілісності навчальної програми й навчального процесу відповідно до потреб певного класу [5].

Серед найновіших методів навчання іноземних мов, що виникли переважно в англійських країнах — США і Великобританії — в останні десятиріччя ХХ ст., все більшого поширення набувають методи, які об'єднують у собі комунікативні і пізнавальні (академічні) цілі. Їх основними принципами є: рух від цілого до окремого, орієнтація занять на учня (*learner-centered lessons*), цілеспрямованість і змістовність занять, їх спрямованість на досягнення соціальної взаємодії при наявності віри викладача в успіх своїх учнів, інтеграція мови та засвоєння її за допомогою знань з інших галузей наук [12].

До сучасних методів також відноситься метод сугестивного відкриття (*Guided discovery*) та *Content-based learning* (навчання, що базується на змісті). Ключовий постулат методу сугестивного відкриття — що учні краще засвоюють матеріал, коли відкривають для себе щось нове (елементи мови) самостійно, а не коли матеріал викладений вчителем. А ключовий принцип *Content-based learning* — це мотивація учнівства до навчання через використання матеріалів, зміст (тема) яких відповідає інтересам учнів та допомагає їм дізнатися щось нове [3].

Основні лексичні одиниці, що мають вивчатися учнями на кожному етапі навчання, зазначені у шкільній програмі від Міністерства освіти. При підборі методів потрібно звернути увагу на вік та індивідуальні особливості учнів.

Перекладні способи розкриття значень іноземних лексичних одиниць включають: однослівний переклад; багатослівний переклад; поза фразовий переклад; тлумачення значення або пояснення лексичних одиниць рідною мовою; дефініція/визначення [1].

До безперекладних способів розкриття значень іноземних лексичних одиниць відносяться: наочна семантизація (демонстрація предметів, малюнків, картин, жестів, рухів тощо); мовна семантизація: за допомогою контексту, ілюстративного речення/речень; зіставлення однієї лексичної одиниці з іншими відомими словами іноземної мови — за допомогою антонімів і зрідка синонімів; дефініція — опис значення нового слова за допомогою уже відомих слів; тлумачення значення лексичних одиниць іноземною мовою [1].

Під час вивчення лексики важливою складовою є контекст. Будь-які слова та вирази мають вивчатися з опорою на тему, тим самим створюючи перші асоціації. Вчитель має подати яскраві образи, що закріпляться у пам'яті учнів, наприклад, за допомогою цікавої історії,

зображень, відео, смішних картинок із Інтернету тощо. За бажанням можна створити персонажів, яких учні зустрічатимуть протягом навчального року під час вивчення різних тем. Такі контекстуальні картинки не тільки створять додаткові умови для запам'ятовування, а й викликать певні емоції під час вивчення різноманітних тем [8].

А. Вейлер зазначає, що в реальному житті ми не докладаємо зусиль, щоб запам'ятати певні речі, те ж саме має застосовуватися і у вивченні лексики. Тобто, учні мають прив'язувати нові лексичні одиниці до особистих потреб та свого повсякдення, утворюючи такі собі «хуки». І чим більше цих «хуків» з'являється, тим краще запам'ятовується нова лексика [7].

Обговорення слова, пошук синонімів та антонімів до нього, пояснення значення замість банального перекладу є також одним із методів вивчення нової лексики. Якщо максимально включати учнів в обговорення, можна не тільки розширити словниковий запас синонімічними та антонімічними рядами, а й допомагати учням розвивати лідерські та ораторські якості, вчити пояснювати складні речі доступною мовою, сприяти покращенню самооцінки та загальної атмосфери в колективі [9].

Л. Панова, І. Андрійко та ін. зазначають, що для підвищення ефективності процесу засвоєння нових слів учитель повинен записати їх на дошці, пояснити значення, потім чітко вимовити вголос, а учні — хором повторити [4].

На середньому і старшому етапах навчання доцільно використовувати засоби, що забезпечують «інвентаризацію» словникового запасу, тобто тематичне і словотворче групування лексичних одиниць. Один з таких прийомів — створення ментальних карт (mind-mapping) з певної тематики, які допоможуть розкрити основне поняття лексичних одиниць через ключові слова, що у вигляді гілочок розходяться від центру [2].

Як зазначає О. Тітова, в процесі навчання лексики доцільним є використання різноманітних ігор. Гра на уроці англійської мови — це ситуативно-варіативна вправа, де створюється можливість для багаторазового повторення лексичної одиниці. Лексичні ігри сприяють більш швидкому і міцному запам'ятовуванню іншомовних слів, словосполучень та речень, особливо якщо знання цього матеріалу є обов'язковою умовою виграшу. Правила гри, що варто пояснювати рідною мовою молодших школярів, та дидактичні матеріали для гри повинні бути простими. Цих принципів необхідно дотримуватися, щоб не заплутати учнів у правилах, обладнанні, самому процесі гри [6].

Важливо зазначити, що у середній ланці навчаються школярі, які вступають у підлітковий період, а це означає, що примус, накази і т. д. викликатимуть зворотну реакцію. Для досягнення найкращого результату, атмосфера на уроці має бути максимально наближеною до реального спілкування та бути невимушеною. Кожен учень має бути активно залученим до всіх видів діяльності на уроці. А від вчителя буде залежати, як ефективно будуть працювати його учні та розвивати свої комунікативні здібності. Від того, який метод обере вчитель, буде залежати результат, який продемонструють його учні.

Як вже зазначалося раніше, головною метою вивчення іноземних мов на даному етапі є здатність до іншомовного спілкування. Вибір методів навчання напряму залежить від мети навчання. Вибір методів навчання лексики має на меті збагачення лексичного запасу учнів задля активного використання її в своєму мовленні.

Підбір методів навчання залежить від багатьох факторів. Перш за все, це вік та активність учнів, їх інтелектуальний розвиток, вміння зосереджуватися на одному матеріалі та швидкість переключення між різними видами діяльності. Важливим у процесі навчання є застосування диференційованого підходу, зважаючи на рівень знань учнів та найбільш продуктивні для них шляхи сприймання інформації.

Засвоєння лексики учнями відбувається у декілька етапів і задача вчителя — максимально розкрити кожен з етапів та підібрати такі вправи, які б допомагали учням запам'ятовувати якомога продуктивніше, при цьому не навантажуючи їх.

Перший етап засвоєння лексики — помітити та зрозуміти нове слово. Під час вивчення іменників потрібно максимально застосовувати візуальні елементи, але не постійно використовувати картки та картинки, а презентувати учням об'єкти з реального життя, можливо, навіть, апелювати до органів чуття учнів, наприклад, аромат, звук, смак [10].

Під час вивчення прикметників об'єкти з реального життя також стануть у пригоді. Наприклад, під час вивчення таких слів як «*soft*», «*rough*». Для більш складних прикметників типу «*spectacular, huge, stunning, gorgeous*» можна принести фото Лувру, Єгипетських пірамід, Ейфелевої вежі [10].

Абстрактні слова не можуть бути пояснені просто за допомогою карток. Тут потрібні завдання типу підбір синонімів-антонімів, дефініції або просто контекст. Наприклад, щоб пояснити слова «*early*» та «*late*», варто нагадати учням, о котрій годині починається урок і відзначити, що ті, хто приходять до цього часу — «*early*», а ті, хто після, — «*late*» [10].

Наступним етапом є впізнавання нових слів. Вправами, що допоможуть на цьому етапі, є «Bingo», «Matching». «Bingo» передбачає картки з ілюстрацією та словом. Вчитель роздає учням картки з ілюстраціями, а сам показує та називає картку зі словом, або навпаки. «Matching» може пропонувати незлічену кількість умов, наприклад, з'єднати синоніми та антоніми, слово і дефініцію, слово і зображення і т. д. Таким чином учень бачить слово, проговорює його і закріплює асоціативний ряд [10].

Третій етап засвоєння лексичних одиниць — відтворення. На даному етапі можна використовувати такі вправи як «Descriptions». Існує багато явищ, ситуацій і т. д., які учні можуть описувати, поки вивчають нові лексичні одиниці. Йдеться мова як про усні, так і письмові описи. Описувати можна як фото, статтю в газеті, так і свої власні подорожі. Вчитель може надати інструкції або залишити завдання у вільній формі [10].

Наступним прикладом завдань є «Mind maps» чи «Brainstorming». Вчитель має написати на дошці слово, наприклад, «Weather», обвести його в кружечок і відводити від нього «промені», де записувати, що в учнів асоціюється із цим словом. Можна навіть малювати «підкола», від яких також проводити «промінці» [10].

Кожну вправу можна адаптувати під індивідуальні особливості учнів, головне, максимально вивчати лексику в контексті. Щоб учні сприймали інформацію не як окремий потік непов'язаних між собою тем, а як єдиний механізм, де кожна деталь пов'язана з іншими.

Коли вчитель пояснює матеріал вербально, можна застосувати велику кількість прийомів. Окрім вищеперахованих вправ, значний відгук від учнів може отримати фізичне відображення, емоційна прив'язка до слова, логічні загадки, ребуси, кросворди. Розвиток різних сторін особистості в контексті іноземної мови має позитивний вплив не тільки на розширення знань з мови, що вивчається, а й на розумові, комунікативні та навіть фізичні здібності учнів [13].

Урок іноземної мови має проводитися у максимально сприятливих умовах. Учні мають бути налаштовані на іншомовний процес, почувати себе комфортно не тільки один з одним, а й з учителем. Саме тому на підготовчому етапі уроку школярі налаштовуються на робочий лад завдяки іншомовним розминкам, створення вчителем іншомовної атмосфери тощо.

Протягом уроку потрібно застосовувати різноманітні види діяльності, щоб учні відчували себе максимально комфортно, застосовували мову на кожному етапі уроку та із самого початку та до останньої

хвилини уроку почували себе зануреними в іншомовну атмосферу. Важливою є робота в парах, перевірка нової лексики у поєднанні зі старою, за правило потрібно ввести застосування мінімум 5 нових слів під час діалогів та обговорень будь-яких питань. Завершення уроку також грає велику роль у закріпленні матеріалу учнями.

В кінці уроку вчитель має провести рефлексію, наприклад, у формі гри. Кожен має назвати по одному слову, яке вивчили на уроці, але не повторювати те, що вже було названо. Такий вид роботи стане фінальним закріпленням нового лексичного матеріалу.

Також прикладом активності, яку можна використати на етапі рефлексії є «Exit Ticket». Учні мають написати за хвилину (або менше) якомога більше слів та нових лексичних одиниць, які вони запам'ятали.

Якщо вчитель ставить собі за мету розвинути аналітичні та критичні здібності учнів, то можна застосувати прийом під назвою «Two Stars and a Wish». Учень має проаналізувати досягнення свого однокласника. Потрібно написати дві позитивні речі стосовно роботи на уроці та одне побажання. Наприклад:

★ *You were very active today* ★ *You spoke English a lot* ▼ *You should be more attentive*

Етап рефлексії є не менш важливим за інші етапи уроку, адже це є фінальним закріпленням нового матеріалу в учнів на момент вивчення на уроці.

Загалом, урок іноземної мови має бути побудованим таким чином, щоб засвоєння нового лексичного матеріалу відбувалося легко, невимушено, але максимально продуктивно. Багато що залежить від технічних можливостей школи, індивідуальних особливостей учнів і т. д, але вчитель має у будь-яких умовах знайти найкращий спосіб навчання для кожного класу.

Висновки. В статті проаналізована велика кількість сучасних досліджень з теми, наведено приклади різноманітних видів діяльності, які можна застосовувати на уроках іноземної мови у середній школі. Стаття глибоко розкрила питання особливостей вибору методів навчання лексики у середній школі, висвітлило основні етапи успішного засвоєння лексичних одиниць та підкреслило, що в умовах стрімкого розвитку суспільства методи навчання також мають розвиватися, модернізуватися та створювати необхідні умови для продуктивної роботи.

Перспективи. Отримані під час дослідження результати можуть бути використані під час написання публікацій та дослідницьких робіт, стаття є достовірним джерелом узагальненого досвіду різних дослідників та вчителів, які прагнуть розвивати галузь викладання

іноземних мов у школах та підняти сучасну українську школу на якісно новий рівень.

Список використаної літератури

1. Гусленко І.Ю., Змійова І.В. Конспект лекцій з дисципліни: Методика навчання іноземних мов. Народна Українська Академія. 2018. 64 с.
2. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник. Вид. 2-е, випр. і перероб./ кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2002. 328 с.
3. Озерний Д. Багато методів навчання — комбінуйте їх. 2018. URL: <http://nus.org.ua/view/bagato-metodiv-navchannya-inozemnyh-mov-kombinujte-yih/>
4. Панова Л.С., Андрійко І.Ф., Тезікова С.В., Потапенко С.І. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник. Київ. Видавництво Академія, 2008. 327 с.
5. Раренко Л. Методичні рекомендації щодо викладання іноземних мов у 2019/2020 навчальному році. URL: <http://osvitoria.media/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-inozemnyh-mov-u-2019-2020-navchalnomu-rotsi/>
6. Тітова О.В. Застосування лексичних ігор у навчанні іноземної мови молодших школярів. 2016. URL: http://www.psych.kiev.ua/Тітова_О.В._Застосування_лексичних_ігор_у_навчанні_англійської_мови_молодших_школярів
7. Andrew Weiler. How to Remember Vocabulary. URL: <https://www.strategiesinlanguagelearning.com/how-to-remember-vocabulary/>
8. Bridge TEFL. How to Teach ESL Vocabulary. URL: <https://bridge.edu/tefl/blog/teach-esl-vocabulary/>
9. Carla from Comprehension Connection. Five Effective Techniques for Teaching Vocabulary. URL: <http://www.classroomtestedresources.com/2016/03/five-effective-techniques-for-teaching.html>
10. How to Teach Vocabulary Like a Pro: 65 top cheat sheets every vocabulary teacher should have. Elegant E-Learning, Inc. 2012. 75 p.
11. Mohammad Waheed. Teaching Language Methods and Approaches. URL: http://www.academia.edu/36425796/Teaching_English_Language_Methods_and_approaches

12. Kamalja Mahesh Deelip. Modern Approaches and Methods in Teaching English Language. 2014. URL: http://www.researchgate.net/publication/305709368_Modern_Approaches_and_Methods_in_Teaching_English_Language
13. Rebecca Oxford, David Crookall. Vocabulary Learning: A Critical Analysis of Techniques. URL: http://www.researchgate.net/publication/265540311_Vocabulary_Learning_A_Critical_Analysis_of_Techniques